

GENSYN MED MARMORILIK

Ved *Hans Jacobi*

En ejendommelig følelse igen at stå ved det sted, som vi for 26 år siden tog så endelig og for stedse afsked med, vel fuldkommen overbevist om, at under de omstændigheder Marmorilik den gang – det var i 1940 – måtte evakueres, hvor praktisk talt intet blev ladet tilbage af de gamle funktioner, ville der næppe igen blive en rimelig chance for, at man skulle komme tilbage og virke her. Og så skete alligevel det uforudsete – dette mærkelige tilfælde – at vi oven i købet blev tre af dem, der før krigen havde fristet tilværelsen i denne afkrog af verden, der nu igen den 19. juli 1966 stod ovenfor det dybe brud ved den røde kran, det eneste anvendelige, der var bleven ladet tilbage, da alt andet mere eller mindre brugeligt blev spredt ud over hele vestkysten.

Helt undgik vi vel ikke, at en vemodig følelse ledsagede blikket, medens det passerede forbi de gamle husfundamenter, der skarpt skilte sig ud fra den mørke tørvejord og sparsomme vegetation, underligt nok fandt jeg en vis lighed mellem disse og de solblegede kamelskeletter, som man hører om, at karavanerne ofte støder på i de øde ørkenstrækninger.

Ganske naturligt er vi i tankerne tilbage i tiden før krigen, de 26 år forsvinder og i tankerne gror husene frem på de gamle fundamenter, vi ser det travle og pulserende liv, børnene leger udenfor husene, arbejderne går til og fra deres virke i brudet, folk kommer passierende fra butikken, bageriet og pakhuset; vi peger uden vanskelighed hver enkelt bygning ud, svarende til det efterladte fundament med det hul, der udgjorde den kælder, der den gang var en nødvendighed til opbevaring af kartofler, grøntsager, frugt og andet proviant, der måtte hægges om indtil 8 måneder; den periode, hvor vi var afskåret ikke alene fra tilførsel af proviant, men også post og anden kontakt med Danmark.

Noget sentimentalt standser blikket og tankerne til sidst ved den firkant, der i over 2 år udgjorde vort hjem, et forlængst afsluttet kapitel af vor tilværelse, men en brik, der har sin bestemte plads i livsmønstret og derfor ikke kan undværes i helhedsbilledet, mange minder knytter sig hertil, nogle triste, men heldigvis langt de overvejende værdifulde og dejlige at dvæle ved. Minderunden afsluttes med et

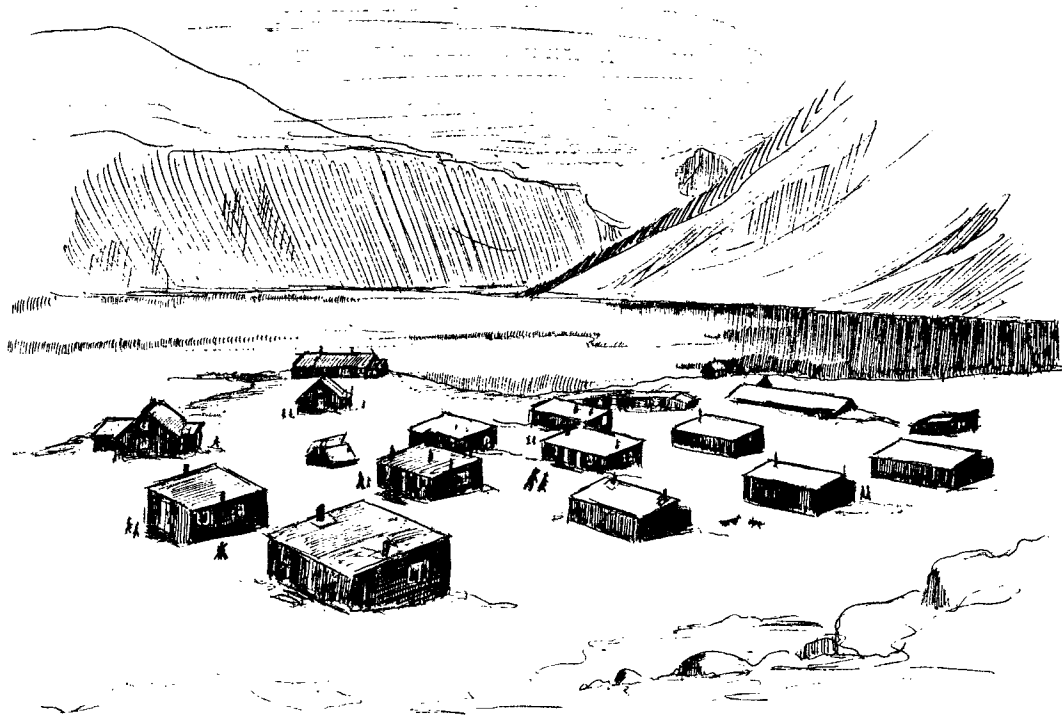
blik op til de ca. 1200 meter høje fjelde, der skjuler vor videre udsigt mod den øvrige verden; disse fjelde virkede knugende på det lille samfund, isolerede det og lukkede allerede solen ude fra midten af oktober og overlod os til en mørk og skummel vinter. Fjeldene står der uændret, de forandrer sig ikke synligt på et så kort åremål, hvilket derimod ikke har været tilfældet med isen; de 2 „Døde bræer“ lige overfor samt „Wegenerbræen“ inde i hjørnet til højre har alle trukket sig adskillige meter tilbage; det er, som om de har trukket dynen højere op over hovedet og ladet tærne og et stykke af benene ligge blottet.

Myggeplagen er derimod ikke bleven mindre, selv de mest moderne myggemidler synes ganske ineffektive overfor disse nederdrægtige plageånder, der altid er parat til at ødelægge en hvilken som helst skøn og varm sommerdag på Grønland. Man har på fornemmelsen, at de i de mellemliggende år netop har ventet på denne chance, da der igen kom mennesker, som de kunne overfalde med al den energi, de i mellemtiden havde sparet sammen.

Men vi er imidlertid ikke taget den lange og besværlige vej hertil for bare at fortabe os i gamle minder; vi er kommet herind for at gøre en indsats – et forsøg på at puste liv i „Fugl Fønix“. Dette gensyn finder som nævnt sted tirsdag den 19. juli 1966, og personerne er: den tidligere driftsbestyrer, den svenske bergingeniør Olof Eklund, dennes frue Anna-Greta Eklund og jeg selv, der virkede herinde i perioden 1938–40 som handelsbestyrer, en stilling der blev oprettet, da brudet voksede og fik en befolkning på over 200 sjæle, hvad der gjorde det nødvendigt at etablere en selvstændig afdeling for Grønlands Styrelse's handelsmæssige funktioner. Eklund ledede driften af brudet lige fra det blev oprettet i 1936, til han i efteråret 1939 rejste hjem til Sverige på ferie.

Da der som nævnt er gået adskillige år, siden man brød marmor i Grønland, og da de fleste af de personer, der i dag har deres virke i tilknytning til vort arktiske område, næppe vil forbinde nogen direkte tanke med marmor og erhvervsvirksomhed i Grønland, vil det måske være på sin plads at gøre et forsøg på at opridse begivenhederne omkring marmorbrudets „fødsel“.

Marmorforekomsterne i Umanakdistriktet er ikke nogen nyopdagelse; allerede i begyndelsen af forrige århundrede havde den berømte tyske geolog Gieseke og senere både Rink og Steenstrup påvist marmorets tilstedeværelse og endog hjemtaget prøver til Danmark for nærmere undersøgelse. Men det var først i begyndelsen af trediverne, at man rettede blikket herimod, da man søgte frem til nye erhvervsmuligheder som erstatning for den svigtende sælfangst, hvilket især var en tvingende nødvendighed for det daværende Nordgrønland, hvor kun det aller sydligste område kom til at lukrere af de store og rige torskeforekomster, som fuldstændig ændrede erhvervsforholdene i Sydgrønland.

Sådan så Marmorilik ud i 1939.

En dansk-canadisk ingeniør J. O. B. Petersen fik af daværende statsminister Th. Stauning til opgave at underkaste forekomsterne en nøjere besigtigelse med henblik på en kommerciel udnyttelse, idet man gerne ville have en forsøgsbrydning i gang, så man, hvis der virkelig var mulighed for en lønnende virksomhed, kunne sikre denne for det grønlandske samfund, frem for at hjemlige pengestærke virksomheder, der netop også var begyndt at interessere sig for samme forekomster, skulle komme Grønlands Styrelse i forkøbet, ved at møde op med et underbygget projekt og derved eventuelt komme til at profitere af en sådan minedrift.

Det blev imidlertid Grønlands Styrelses meget alsidige tekniske konsulent, civilingeniør Julius Galster, der foruden alle sine mange andre hverv i 1934 påtog sig den meget krævende opgave at etablere og lede de egentlige forsøgsbrydninger, der under uhyre primitive forhold fandt sted på Agpatøen en 3–4 timers motorbådsrejse nord for Umanak.

Man fik relativ hurtigt en produktion i gang, denne blev yderligere udbygget i 1935, hvor driften blev overdraget bergingeniør Eklund, og man kunne nu afskibe så megen marmor, at overformynderibygningen i Holmens Kanal, København,

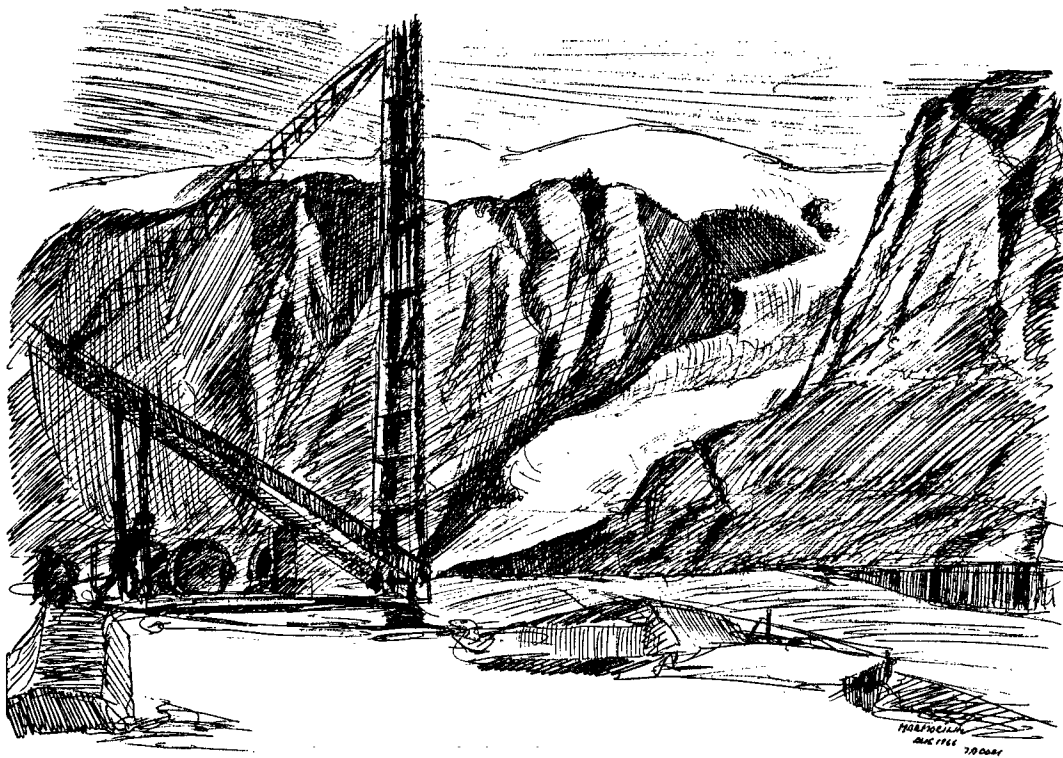
kunne blive beklædt, hvad enhver idag kan gøre sig bekendt med; „Servanten“, som den straks blev døbt i folkemunde, står som vidne om dette initiativ, skabt under meget primitive forhold; men desværre også på et til formålet meget uegnet sted. Her var store marmorforekomster, men dermed var også alt sagt, idet alle de faktorer, der betingede brydning i større stil, manglede. Der kan således nævnes, at brudet, der lå på en lille halvø, kun havde en højde af ca. 4 meter over havet, hvilket forårsagede meget besvær med at holde vandet ude af brudet. Der manglede et egnet plateau til byggegrunde; det var småt med ferskvandsforsyningen, og skibene kunne ikke finde en forsvarlig ankerbund, så marmorblokkene måtte lastes, medens skibet stadig lå med maskinen igang.

Man blev meget hurtigt klar over, at stedet måtte opgives og installationerne flyttes til et bedre egnet sted; det var allerede i 1935 bleven overdraget Eklund at foretage de videre undersøgelser, herunder diamantboringer ved det påtænkte sted Marmorilik, og her fandt man også betydelig bedre betingelser; her var brugbare havneforhold med en god ankerbund for skibene; et stort fladt terrain velegnet til opførelse af de nødvendige bygninger, ferskvand som ved en primitiv dæmning gav om ikke i overflod, så dog til det daglige behov. Marmorforekomsterne lå så højt oppe, at man ikke behøvede at frygte, at havvandet skulle trænge ind i brudet.

I 1936 blev så alle kræfter mobiliseret for at flytte installationerne dertil; der blev opført bygninger, elværk; der blev rejst kraner, lagt tipvognsspor. Og når man tager i betragtning, at alt måtte slæbes frem uden nogen form for mekaniske transportmidler, må man beundre den enorme indsats og energi, der blev lagt i foretagendet for at få brydningen sat i gang, og det meget tunge og uheldige grej slæbt i land på et helt øde og afsides sted.

1936 var i særdeleshed et „pionerår“, folk måtte hovedsagelig bo i telte, nogle endog til langt ind i oktober, indtil man fik rejst de nødvendige barakker, hvoraf flere var utilstrækkelig isoleret og måtte huse op til 15 personer i et rum, hvilket igen ville sige, at de måtte friste en kummerlig tilværelse uden anden sengeplads end gulvet. Det var vanskeligt at få etableret en blot nogenlunde tilstrækkelig tilførsel af frisk proviant, da stedet absolut ikke hørte til de bedste, hvad jagt og fiskeri angik.

For at skaffe en blot nogenlunde tilfredsstillende arbejdsstyrke til i det hele taget at få den daglige drift afviklet, måtte man samle arbejdere sammen fra det meste af Vestgrønland; man fik arbejdere fra Upernavik i nord til Frederikshåb i syd, de sidste absolut ikke de ringeste; de viste sig at være meget stabile og arbejdsduelige. Desværre måtte en del af dem, der var taget dertil i håb om store arbejdsfortjenester returnere til deres hjemsted som fuldstændig uegnet til regelmæssigt arbejde. Det lykkedes dog efterhånden at få samlet 36 egnede stenborere,

Den gamle kran er atter i funktion efter en pause på 26 år.

hvilket var en betingelse for at man kunne etablere døgndrift med 18 mand på hver 12 timers skift.

Boringerne kom i system, hullet blev dybere, og man arbejdede sig efterhånden ned, hvor marmoret havde en bedre kvalitet. Marmorilik udviklede sig i hurtigt tempo; der blev bygget flere mandskabsbarakker; man opførte en messe, hvor arbejderne i det mindste kunne få et måltid varm mad om dagen. Et infirmeri blev der også tænkt på, og så blev det også på tide at placere en kateket ved stedet til at klare de kirkelige handlinger, såsom gudstjenesten, der blev holdt i messen, hvor man (eller det var vel snarere præsten i Umanak) iøvrigt var noget utilfreds og pikeret over, at folket under Guds ord og salmesangen kunne sidde og lade tankerne føre på vildspor af nogle meget morsomme billeder af Louis Moe forestillende små charmerende trolde, ophængt for at bryde den kedelige grå farve på væggen og muligt også som appetitvækker til havregrøden.

Børnenes skolegang foregik i kateketens eget hjem, der vel lidt symbolsk var placeret på et lille højdedrag noget på afstand af den larmende og mere verdslige bydel.

Butikken og pakhuset blev snart udvidet, så de kunne tilfredsstille et efter datidens forhold og i overensstemmelse med de daværende udsalgspriser købelystent publikum. Et bageri måtte også komme ind i billedet, idet Umanak umuligt kunne klare det store brødforbrug herinde, og selv om de havde kunnet, stod vi alligevel brødløse over halvdelen af året, når isen spærrede for videre tilførsel ad søvejen.

Hvad den mere tekniske side af sagen angik, så viste det sig, at den grønlandske marmor var i besiddelse af udmærkede egenskaber; den havde stor frostbestandighed, stor slidstyrke og var i det hele taget i sammenligning med andre marmorforekomster langt mere vejrbestandig, hvilket gjorde den særdeles velegnet som yderbeklædning især i lande med et koldt klima.

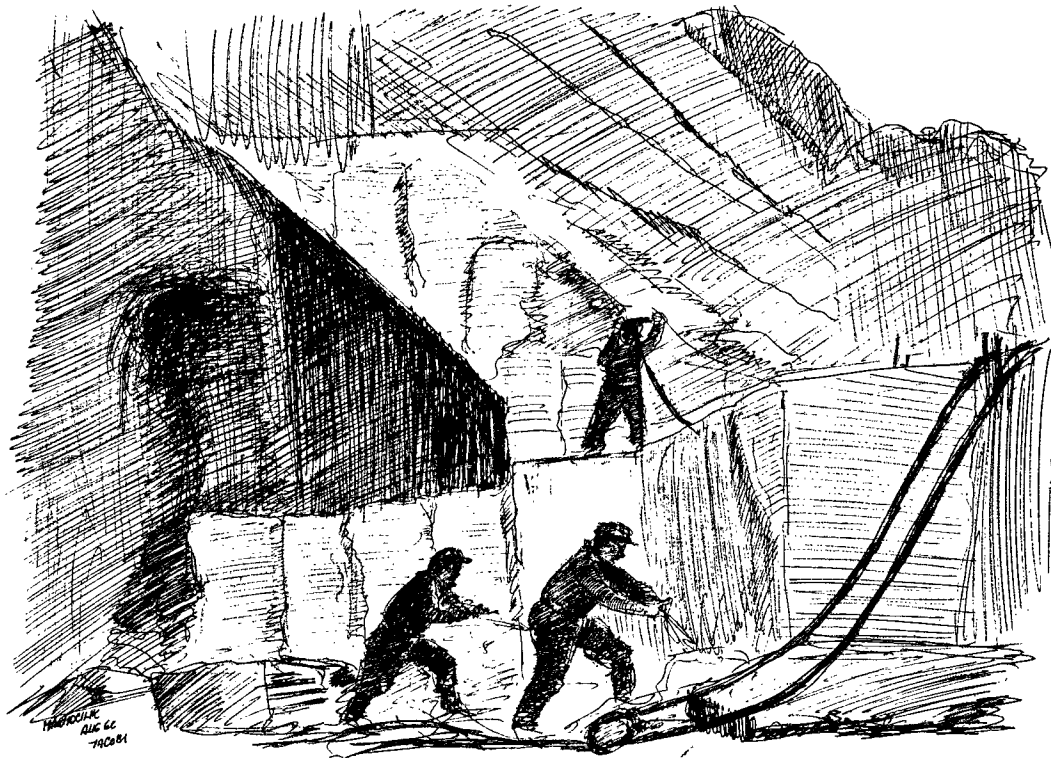
Det gjaldt som nævnt om at komme så langt ned i fjeldet, at frostrevner og andre forvittringer aftog så meget, at de blokke, der blev brudt, kunne finde anvendelse uden en alt for stor spildprocent.

Under hele perioden fra 1936 til 1940 blev der afskibet en produktion på mellem 3 og 4000 tons repræsenterende meget nær 1400 kubikmeter; heraf blev der alene i 1939 afskibet ca. 900 kubikmeter. I 1947 hentede man, hvad der lå tilbage på „kajen“, hvilket blev ca. 400 tons, der kom hjem på et tidspunkt, hvor efterspørgslen var betydelig større end hvad tilfældet havde været før krigen.

Foruden overformynderibygningen står Lyngby rådhus som et smukt eksempel på marmorilikmarmorsets gode kvalitet og smukke gråblå farve. Danmarks radiobygning i Rosenørnsalle er indvendig beklædt med samme smukke marmor, men brudets mest sensationelle afskibning blev dog en blok på 10 tons (vel maksimum for, hvad kranen kunne magte); denne blev anvendt som sarkofag til prins Valdemars jordiske levninger med sidste hvilested i Roskilde domkirke. Marmoret har naturligvis fundet anvendelse til mange andre formål, herunder også til skulpturer.

Da man i Grønland var kommet sig over det første chok, efter at Danmark var bleven okkuperet af nazityskland og havde fået de mest vitale forretninger lagt i nye lejer, meldte spørgsmålet sig også, om det overhovedet tjente et fornuftigt formål at fortsætte marmorbrydningen. At skulle oparbejde et marked i USA, hvor de fleste virksomheder overgik til krigsproduktion, måtte vel betragtes som håbløs, hvorfor daværende landsfoged Eske Brun uden vaklen gjorde skridt til brudets ophør og dermed evakuering af folk, bygninger, maskiner og installationer i det hele taget.

Denne evakuering påbegyndtes lige så snart man efter midten af juni kunne besjle stedet, og den varede indtil m/sk „Hvidfisken“ i september sejlede den sidste proviant fra butik og pakhus samt stedets sidste indbyggere bort til andre destinationer og overlod bygningerne og hvad andet var ladet tilbage til en vagtmand fra Avkusigssat.

Efter at brudet var tømt for vand kunne brydningen fortsætte, hvor man standsede i 1940.

Brudet blev efterhånden fyldt med vand, og ingen drømte vel om, at solen igen skulle skinne på de brudflader, der lå 30 meter under den smaragdgrønne vandoverflade.

Tidligt i foråret 1965 blev jeg anmodet om at kontakte fabrikant Ole Fink-Jensen, der havde fået oplyst, at jeg for mange år siden havde været stationeret ved Marmorilik. Anledningen var, at fabrikanten, der driver en stenvirksomhed i Bagsværd, påtænkte at genoptage den af staten i 1940 nedlagte marmorbrydning i Grønland.

At jeg ved vort første møde udviste den allerstørste skepsis og pessimisme overfor hans projekt, rokkede på ingen måde hans stædige optimisme og energi, og der gik vel heller ikke så forfærdelig længe, før jeg gamle skeptiker blev smittet af hans entusiasme og i den grad indviklet i marmor, at jeg nu i alle tilfælde vil have meget besvær med at få al marmorstøvet suget ud af kroppen igen.

Fink-Jensen besluttede efter et meget kortvarigt besøg ved marmorbrudet sommeren 1965 at gå i gang med en forsøgsbrydning den kommende sommer, lige så snart isen var brudt op i Qamarujukfjorden, i hvis bund Marmorilik er beliggende.

Der blev truffet de nødvendige aftaler med de forskellige autoriteter, herunder om tømning af brudet for vand, om installation af en spilmotor til den store 10 tons svingkran, der som nævnt stadig stod fuldstændig intakt som det eneste brugbare der var efterladt derinde. Der blev lejet en mandskabsbarak (hut), indkøbt brændselolie, proviant m. m., opsendt en kompressor, boremateriel, og endelig ankom ekspeditionen i motorbåd til Marmorilik en meget tidlig morgen for straks at gå i gang med arbejdet, der var ingen tid at spille, da hele forsøgsbrydningen kun skulle strække sig over et tidsrum af små 4 uger. Arbejdet blev ledet af en svensk mineformand, Herbert Johansson, en mand af sværvægtsklassen med ca. 40 års erfaring i stenboring på bagen; foreløbig måtte vi klare os med en grønlander som medhjælper, men efter 8 dages forløb sluttede endnu en grønlandsk stenborer sig til holdet, og den sidste uge fik vi endelig en tredje medhjælper for at kunne nå igennem det planlagte program. Der blev arbejdet energisk i lange arbejdsdage hjulpet af de midnatslyse nætter; og den gammelkendte lyd af boremaskiner gav atter efter 26 års stilhed genlyd i fjeldene helt over på den anden side fjorden til „den sorte engel“, som forøvrigt også var begyndt at vågne til liv, idet det dansk-canadiske mineselskab „Greenex“ ved hjælp af diamantboremaskiner forsøgte at vriste hendes inderste hemmelighed frem for dagens lys; men det er en helt anden historie, som kun lige skal nævnes i forbifarten, idet denne virksomhed klods op af marmorbrudet næppe i længden kan undgå at få en vis berøring med dette foretagende.

Helt undgå genvordigheder kunne vi naturligvis ikke forvente, at eksperimentet ville blive ført til en endelig løsning; således måtte vi rekvirere assistance den lange vej fra Umanak for at få såvel kompressoren som spilmotoren hjulpet ud af et opstået dødvande. Men efter at man havde puklet på i 26 døgn, var man den 13. august så langt fremme, at man havde 30 blokke marmor på ca. 30 kubikmeter klar til at blive afskibet til Danmark.

Desværre blev den arrangerede afskibning med m/s „Britannia“ noget af en fiasko, idet der opstod visse vanskeligheder ved lastningen, så man måtte se i øjnene, at en fortsættelse af ekspeditionen ville blive for kostbar en affære. Skibet måtte derfor sejle med nogle ganske få blokke og efterlade hovedparten af marmoret og os i en yderst desillusioneret og trist situation.

Den følgende måned skiftede fra håb til opgivelse, alle muligheder blev trukket frem og gennemgået, men vore største problemer var, at stedet fuldstændig manglede transportfaciliteter til at bringe de tunge blokke, hvoraf nogle endog vejede

Lyngby rådhus hvis facade er beklædt med grønlandsk marmor fra Marmorilik.

over 4 tons fra plateau'et ovenfor brudet den ca. 110 meter lange vej gennem jord og sten ned til stranden og derfra videre ud til skibet. Under alle omstændigheder måtte vi have marmoret og installationerne fjernet, idet det ville blive økonomisk uforsvarligt at have det til at blive der vinteren over.

Det gode skib m/s „Annette S“, der sommeren igennem havde sejlet med kul fra Qutdligssat kulbrud, blev vort redningsskib. Ved en fremragende indsats fra kaptajnens, officerernes og mandskabets side kombineret med et dygtigt grønlandsk arbejds hold i land lykkedes det endelig fra den 17. til 19. september at få blokkene trukket ned til „kajen“ medens skibet, der var fortøjet med en agterwire til en pullert på stranden og med begge ankere helt ude, blev benyttet til at sejle blokkene ud på den måde, at de blev slæbt det sidste stykke ud over strandkanten og hen over bunden til et i forvejen markeret sted på dybt vand; skibet blev så trukket tilbage hertil i agterwiren og blokkene hejst ombord. Hele denne manøvre blev udført præcis og på kortest mulige tid, således at vi den 19. september kunne forlade Marmorilik med al den brudte marmor, kompressor, kranspil, boregrej, mandskabsbarakker, ja endog med de tomme tromler om bord, og med en god

samvittighed kunne skue ind over det ryddede område – operation „marmor 1966“ var fuldført.

Men den egentlige baggrund for, at der er ofret så mange penge og slid for det nævnte forsøg, vil jeg hermed overlade til fabrikant Ole Fink-Jensen at besvare.

FINK-JENSEN's INDLÆG

Som enhver dansk dreng har jeg altid syntes, at der var noget dragende ved „nordvest-aksen“, nemlig Færøerne, Island og Grønland. Ønsket om at besøge disse steder er gået i opfyldelse i den nævnte rækkefølge, og derfor fik jeg nøje indprentet den umådelige afstand der er til Grønland fra vore hjemlige strande. Men så tog jeg en tur kloden rundt og opdagede derved, at Bagsværd og Marmorilik set i den store målestok næsten er naboer.

Naboskabet er udgået fra en avisartikel for et par år siden, hvor man kunne læse, at engang vil returtonnage fra Grønland blive et stort spørgsmål, fordi kryolittransporterne ville mindskes; og da vi jo fra årene op til 2. verdenskrig alle ved, at der er marmor på Grønland, og da marmor er tungt, ja så var det jo ligetil: Marmorbrydning måtte igang igen, og da ingen andre ville – så måtte jeg.

Naturstensmarkedet ser anderledes ud idag end i 1939. Nu bruges marmor og skifer til almindeligt byggeri, og hvis den grønlandske marmors farve og struktur falder i forbrugerens smag, er det hele kun et prisspørgsmål. Kvalitet o. s. v. er prima; det har sommerens forsøgsbrydning igen bekræftet.

Det er planen at forsøge at skrabe så mange penge sammen som den mindst mulige helårsdrift vil koste at sætte igang; og hvis det lykkes, skulle brydningen i Marmorilik starte den kommende sommer med en halv snes mand ialt. Først i løbet af foråret vil de mange undersøgelser og forhandlinger være så vidt afsluttede, at noget kan siges med sikkerhed. Men kommer brudet igang, er det givet, at der kan skabes en industrivirksomhed i Nordvestgrønland, baseret på råmaterialet fra brudet i Marmorilik, og produkterne herfra vil kunne finde et godt marked i Canada, USA og Danmark.

Må jeg benytte denne lejlighed til at gøre opmærksom på, at hvis ikke kredsen af „de gæve gamle“, som tog den store tørn i trediverne, var bleven trommet sammen igen, var forsøget sikkert mislykkedes. Hvilken oplevelse for os unge at se, at man endnu her og der finder gejst ved en opgaves løsning. Alle, som har været impliceret og som virkelig har taget en mandfolketørn, fortæller blot om de lyse sider og tier med strabadserne. Alle vi, der fremover skal bryde, forarbejde, sælge og købe og bruge Grønlands marmor, er jer tak skyldig.

Ole Fink-Jensen.